Niveluri de realitate ale cuvîntului religios

Dorin OANCEA

This paper focuses on the relation between God and man as participants in a communicational system, in an attempt to prove that, according to the Judeo-Christian revelation, the Creature is both directly and indirectly connected to its Creature. The analysis starts from two biblical fragments related to the Creation in Genesis 1-3, and continues with a discussion of the word in symbolic terms, as a configurator of religious, poetic, communicational reality.

Keywords: the word, man, reality, mythological reality, religious reality, liturgical reality.

Omul ca fiinţă comunicaţională

Consideraţiile care urmează pornesc de la cele două referate biblice asupra creaţiei din Geneză 1-3, în care sînt creionate principalele repere ale omului în raport cu Dumnezeu, sine însuşi şi cu lumea înconjurătoare. Ni se înfăţişează aici un vast sistem comunicaţional la a cărui origine este Dumnezeu, fără a cărui susţinere ulterioară nu poate fi nici măcar imaginat. Potrivit revelaţiei iudeo-creştine, fiecare făptură a Lumii a fost/este creată nemijlocit de Dumnezeu şi este relaţionată astfel direct cu El, însă participă şi la o comunicare indirectă cu El, atunci cînd se întîlneşte cu oricare alta.

În calitatea sa de făptură a Lumii, omul prezintă în interiorul acestui sistem şi el două orientări constitutive, spre Dumnezeu şi spre Lume, care sînt în acelaşi timp complementare. În sensul acesta, orice întîlnire a omului cu Dumnezeu se repercutează asupra celei cu fiecare element al Lumii, şi interacţiunea sa cu orice făptură a Lumii se repercutează asupra comuniunii sale cu Dumnezeu. Din aceeaşi perspectivă comunicaţională omul este relaţionat direct cu un număr oarecare de făpturi aflate în proximitatea sa şi indirect cu toate celelalte existente în Lume şi în ambele situaţii participă în acelaşti timp la o comuniune indirectă cu Dumnezeu.

Influenţările comunicaţionale amintite capătă o deosebită semnificaţie în contextul existenţei intramundane a omului, subsumată de la bun început stăpînirii Lumii (Gen. I, 28: „Creşteţi şi vă înmulţiţi şi umpleţi pămîntul şi-l supuneţi; şi stăpîniţi peste peştii mării, peste păsările cerului, peste toate animalele, peste toate vietăţile ce se mişcă pe pămînt şi peste tot pămîntul!”), pe care o înţelegem ca asumare de responsabilitate pentru aceasta în ansamblu şi pentru toate făpturile din interiorul ei.

BDD-A19530 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:46 UTC)

Comunicaţia dintre toate făpturile, indiferent care ar fi ele, se realizează întotdeauna cu un anumit suport, care reprezintă un fel de numitor comun între ele, diferit, fireşte, de la caz la caz. Am putea spune că se foloseşte un „limbaj" adecvat situaţiei comunicaţionale respective şi constituit în moduri extrem de felurite. Poate fi, de pildă, un limbaj hormonal, unul vizual, auditiv, etc. important este ca făpturile care participă la actul comunicaţional respectiv să-l poată folosi cu maximă eficienţă. Putem afima că limbajul respectiv nu este un adaos la făptura respectivă ci reprezintă o parte din ea, fără el aceasta nu ar putea fiinţa.

Valoarea simbolică a cuvîntului

Posibilităţile comunicaţionale ale omului, actualizate în raport cu Dumnezeu, cu sine însuşi, cu alţi oameni sau cu alte făpturi, sînt extrem de felurite. Fiecăreia dintre aceste posibilităţi îi corespunde un anumit limbaj, mai mult sau mai puţin sesizabil, cum ar fi cel auditiv sau olfactiv, cel mimico-gestual, cel prin cuvînt, limbajul trupului. În cele de urmează mă voi opri asupra cuvîntului, întrucît mi se pare asociat în mod esenţial cu hominizarea, fără a le trece însă pe celelalte cu vederea – omul este rezultatul emergent al sincronizării tuturor acestor limbaje într-un ansamblu sistemic.

Consideraţiile care urmează folosesc ca punct de plecare sensul religios al simbolului, extins la nivelul întregii existenţe. Pentru a înţelege sensul acestui concept vom aşeza la începutul reflexiilor noastre o caracterizare pe care o dă Nikolai Berdiaev simbolismului realist, cel care ne interesează în contextul de faţă: „Tot ce are semnificaţie în viaţa noastră nu-i decît indiciul, simbolul altei lumi, în care însuşi sensul îşi are rădăcina ... Pentru simbolismul realist, trupul lumii nu este un fenomen lipsit de realitate, nici o iluzie subiectivă, ci o întrupare simbolică a realităţilor spirituale.[1]"

Din textul filosofului rus al religiei desprindem mai multe cuvinte cheie, care ne apropie de sensul simbolului la care ne referim: *semnificaţie, viaţa noastră, trupul lumii, altă lume/realităţi spirituale*. Folosind o formulare reducţionistă, spusele lui Berdiaev ar putea fi traduse astfel: pentru mine ca persoană existenţa are semnificaţie prin raportarea lumii materiale/simbolul la lumea spirituală personală, ceea ce dă naştere triadei: persoană terestră – entitate materială/simbol – persoană spirituală/sacrul. O a doua simplificare schematică duce la triada persoană – simbol – persoană, unde entitatea materială/simbol are menirea de a face legătura dintre două persoane, care la rîndul lor fiinţează în virtutea acestei raportări la ea, la simbol.

Entitatea materială avută în vedere poate fi orice obiect din lumea înconjurătoare, inclusiv o persoană, la care participă cel puţin două persoane şi care are pentru amîndouă aceeaşi semnificaţie, stabilită de comun acord. Se poate observa că potrivit acestei accepţiuni, entitatea simbolică la care ne referim nu este exterioară persoanei, ca un fel da adaos, ci face parte din însăşi modul ei de

[1] Nikolai Berdiaev, *Spirit şi libertate*, Editura Paideia, Bucureşti, 1996.

BDD-A19530 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:46 UTC)

fiinţare. Poate ar mai trebui adăugat că cele două persoane care comunică simbolic pot să se suprapună, în sensul că o dimensiune esenţială a fiinţării mele ca persoană este comunicarea cu mine însumi.

Probabil că entitatea simbolică cea mai caracteristică existenţei personale a omului este cuvîntul, în sine un grup de sunete, eventual cu o corespondenţă grafică, care are o semnificaţie comună pentru cel puţin două persoane, cel mai adesea pentru grupuri mai largi. Trebuie subliniat în această privinţă că acest cuvînt cu valoare simbolică nu reprezintă un accident al fiinţării, ci se situează în zona esenţială a umanului. Este suficient să amintim în acest sens exemplul copiilor pierduţi în sălbăticie multă vreme, care nu au putut fi recuperaţi şi umanizaţi decît dacă în perioada prealabilă de socializare apucaseră să vorbească.

În consecinţă se poate observa că prin intermediul cuvîntului omul fiinţează şi îşi creează realitatea, în mare măsură similară cu cea a tuturor celor care îl folosesc cu aceeaşi accepţiune, însă în acelaşi timp individualizată în funcţie de propria premise existenţiale şi de modul în care se configurează comunicaţional. În cele ce urmează vom arunca o privire asupra a trei nivele de realitate care se constituie prin intermediul cuvîntului.

Cuvîntul configurează realitatea comunicaţională cotidiană

Este aproape inutilă observaţia că principala formă de comunicare interumană se realizează la nivel verbal. Fără îndoială că în permanenţă se folosesc şi alte limbaje simbolice, cum ar fi cel al gesturilor, parfumurilor, etc., însă cuvîntului îi revine principala misiune de organizare a realităţii exterioare şi interioare conştiente. Acestă funcţie a sa este aşa de evidentă, încît nici nu reflectăm asupra ei, ni se pare perfect firească poziţionarea sa în miezul procesului neîncetat de percepere a realităţii, de originizare a ei, de integrare în ea.

Firescul nu echivalează în nici un caz cu o experienţă simplistă a realităţii. Chiar şi la acest nivel al comunicării verbale cotidiene se pot distinge planuri de complexitate semnificaţională diferită. Pe de o parte distingem comunicarea univocă oarecum clasică, de tipul „temperatura din Sibiu la ora 9 dimineaţa în ziua x are valoarea y”, în care aceste cuvinte simbol au o semnificaţie unică, inteligibilă pentru toată lumea în egală măsură. Realitatea configurată cu ajutorul lor este cea a informaţiei întotdeauna transparente, perfect inteligibile, cu un caracter oarecum tehnic, egală cu ea însăşi independent de subiectul care o enunţă şi de receptorul care o percepe. Y grade sînt y grade şi atît, nimic mai mult. Există însă şi aici posibile nuanţe, nu în ce priveşte valoarea dată de instrumentul de control şi tradusă prin cuvînt, ci a percepţiei individuale a acelei realităţi. Se poate găsi în acest sens sub primul enunţ şi un al doilea, referitor la percepţia individuală a temperaturii respective, datorită unor condiţii climatice speciale, cum ar fi vîntul în timpul iernii geroase sau al verii incandescente. În acest al doilea caz enunţul ar arăta în ansamblul său aproximativ astfel: „temperatura din Sibiu la ora 9 dimineaţa în ziua x are valoarea y; în percepţie individuală y – n sau y + n”. Valoarea lui **n** se modifică de la caz la caz, în funcţie de modul în care percepe fiecare om strict

BDD-A19530 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:46 UTC)

individual frigul sau căldura, ceea ce dă naştere unei multitudini de realităţi asociate uneia şi aceleiaşi formulări verbale. Cît de diferite ar fi, realităţile de acest tip se constituie întotdeauna în perimetrul intramundanului, cuvintele configurează realităţi intramundane obiective şi, în fond, repetabile.

Cuvîntul configurează realitatea poetică

Un nivel diferit îl reprezintă realitatea poetică, în care cuvintele/simbol dau naştere unei meta-realităţi guvernate de reguli proprii, de multe ori greu de înţeles pentru cel căruia nu-i sînt familiare. Pentru înţelegerea relativă a acestui tip de realitate trimitem la două lucrări clasice, care şi-au păstrat pînă în zilele noastre întreaga valabilitate: *Opera deschisă* de Umberto Eco[2] şi S*tructura liricii moderne* de Hugo Friedrich[3]. Ceea ce rezultă de aici, precum şi alte lucrări ale perioadei, cum ar fi *Şapte tipuri de ambiguitate* a lui William Empson, este o anumită autonomizare a operei literare, atît în raport cu autorul cît şi cu receptorul ei. Nu că aceştia şi-ar fi pierdut importanţa, dimpotrivă. Textul literar apare în această perspectivă extrem de bogat, înzestrat cu resurse explicite la un moment dat şi cu altele implicite, din care rezultă potenţiale realităţi multiple care pot fi actualizate într-un moment sau altul, mai apropiat sau îndepărtat.

Subiectul comunicaţiei, în cazul de faţă autorul, se dezvăluie el însuşi ca o entitate cu o anumită intenţionalitate explicită, care generează, neintenţionat şi implicit, meta-realităţi multiple, pe care nu le-a avut în vedere. Exemplul clasic în această privinţă este cel al lui Hamlet, personaj despre care se spune că trebuia să fie în intenţia lui Shakespeare doar un melancolic şi care s-a transformat într-un personaj emblematic pentru condiţia umană.

Receptorul textului, ascultător, cititor, privitor, orice ar fi el, are capacitatea de a actualiza o anumită expresie al realităţii simbolice, pe care o receptează de la nivelul formelor concrete ale experienţei sale umane. În felul acesta, unul şi acelaşi text generează forme de realitate care corspund numeric receptorilor de diferite feluri, fără ca astfel să se epuizeze complexitatea fenomenului, pentru că experienţa individuală se modifică permanent, ceea ce duce la forme de recepţie şi de aceea de realitate tot mereu noi. Spunea o dată un japonez că unul şi acelaşi haiku are pentru una şi aceeaşi persoană sensuri total diferite, în funcţie de momentul zilei, al săptămînii, al vîrstei în general. În ultimă instanţă, dimensiunea simbolică a textului literar devine reală doar în măsura în care acesta şi autorul său ajung să fie contemporani cu cititorul, pentru a parafraza titlul unei cunoscute lucrări de interpretare a lui Shakespeare[4].

---

[2] Umberto Eco, *Opera deschisă*, Editura Paralela 45, Bucureşti, 2006.

[3] Hugo Friedrich, *Structura liricii moderne de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă la mijlocul secolului al XX-lea*, traducere de Dieter Fuhrmann, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1969

[4] Jan Kot, *Shakespeare contemporanul nostru*, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1969.

BDD-A19530 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:46 UTC)

Specifică pentru acest tip de realitate este folosirea textului pentru a-l introduce pe receptor, probabil şi pe autor, într-o zonă a sugestiei, a misterului imposibil de interpretat în categorii strict raţionale. Spargerea structurilor sintactice, polisemii frecvente, uneori violentări ale unor sensuri, iată doar cîteva mijloace folosite pentru realizarea misterului poetic, din care a dispărut orice univocitate de sens.

Cuvîntul configurează realitatea religioasă

Modul în care textul religios configurează o realitate particulară va fi clarificat, în parte cel puţin, cu ajutorul unui mit şi al textului liturgic.

a. Realitatea mitologică. În a sa *Antropologie structurală* Claude Lévi-Strauss[5] analizează din punct de vedere simbolic o incantaţie folosită de un şaman indian din actuala Republică Panama pentru a rezolva o naştere grea. Cuvîntul este asociat unor alte elemente simbolice, cum ar fi fumigaţii cu boabe de cacao arse sau confecţionarea unor imagini sacre concentrate pe *Muu*, divinitate responsabilă pentru procreaţie. Dificultatea naşterii este pusă pe seama faptului că Muu şi-ar fi depăşit atribuţiile, punînd stăpînire pe sufletul viitoare mame. Fără redobîndirea acestui suflet, naşterea nu este posibilă. Incantaţia îşi propune pentru început introducerea femeii care nu reuşeşte să nască într-o realitate simbolică dinamică, în cadrul căreia nu-şi va redobîndi doar sufletul, ci va asigura şi rămînerea lui Muu, indispensabilă protectoare a procreaţiei, în ciuda unei greşite funcţionări în acest caz. Prin intermediul şamanului şi al femeii care naşte, textul incantaţiei configurează o realitate în care se intersectează două planuri existenţiale distincte: pe de o parte lumea terestră a femeii, pe de alta una mitică, concretizată în trupul aceleiaşi femei şi în universul ei ideatic. Semnificativ este faptul că pentru femeie, şaman şi toţi membrii comunităţii indiene respective această meta-realitate are un caracter obiectiv, cu rezultate perceptibile la nivelul cotidianului curent care constituie prima realitate a experienţei: perceptibil în sensul că la sfîrşitul incantaţiei copilul s-a născut! Succesiunea de evenimente din interiorul meta-realităţii are consecinţe imediate la nivelul realităţii fenomenale curente.a

Lévi-Strauss vede în acest fenomen un mod de manipulare psihică a femeii similar psihanalizei, ceea ce şi poate fi adevărat pînă la un anumit punct. Pe lîngă aceasta este vorba însă şi de configurare a unei metarealităţi, după cum s-a spus, perfect legitimă pentru cei care îşi însuşesc reperele ei şi modul de funcţionare. În acest sens amintim faptul că pentru Mircea Eliade în gîndirea arhaică, echivalentă la el cu gîndirea religioasă în general, planul mitic al existenţei conferă consistenţă celui cotidian, sub toate aspectele acestuia[6].

[5] Claude Lévi-Strauss, *Antropologie structurală*, Editura Politică – Idei contemporane, Bucureşti, 1978, p. 222 scv.

[6] Cf. Mircea Eliade, *Sacrul şi profanul*, Humanitas, 1995. La fel în *Aspecte ale mitului* (traducere de Paul G. Dinopol, Editura Univers, Bucureşti, 1978) sau în *Eseuri. Mitul eternei reîntoarceri. Mituri, vise şi mistere* (traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Editura Științifică, Bucureşti, 1971).

BDD-A19530 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:46 UTC)

b. Realitatea liturgică. Capacitatea textului religios de a deschide orizonturi mereu noi ale realului este poate şi mai uşor de înţeles în cazul textului liturgic. În cele ce urmează pornesc de la premisa că textele liturgice la care mă voi referi pe scurt sînt în mare măsură cunoscute.

Mai întîi o trimitere la Slujba Botezului. De la bun început, şi ca în cazul oricărui alt serviciu cultic, textul slujbei configurează o realitate simbolică la intersecţia a două planuri distincte, cea a sacrului şi cea a mundanului. Cel dintîi este actualizat prin textul binecuvîntării iniţiale, „Binecuvîntată este împărăţia Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor"; al doilea prin cel al ecteniei care urmează, cu o sintetică evocare a vieţuirii intramundane structurate: „Pentru binecredinciosul popor român de pretutindeni, pentru cîrmuitorii ţării noastre, pentru mai marii oraşelor şi satelor şi pentru iubitoarea de Hristos oaste, Domnului să ne rugăm". Legătura dintre planul sacrului, al lui Dumnezeu, şi cel al mundanului personal, reprezentat în primul rînd de cel care urmează să fie botezat, se realizează prin lucrarea lui Dumnezeu, după cum rezultă din cele cîteva cuvinte desprinse dintr-o rugăciune mai cuprinzătoare: „Îndurate şi Milostive Dumnezeule, Cel ce cercetezi inimile şi rărunchii şi cele ascunse ale oamenilor singur le ştii, ... fă să ia chip Hristosul Tău în acesta ce se va naşte din nou ...". Este cît se poate de limpede că prin „naşterea din nou" se invocă instaurarea unei noi noi realităţi, diferită de cea anterioară. În această realitate nouă cel care este botezat, respectiv care a fost botezat, trăieşte în comuniune potenţială cu Domnul Hristos, întregul ritual are ca scop tocmai constituirea unei structuri de comuniune particulară între credincios şi Hristos. Comuniunea această se articulează pe ambele planuri amintite, al sacrului şi al mundanului, în virtutea uniunii ipostatice şi a deschiderii chenotice a Logosului divin, care se goleşte de manifestarea dumnezeirii sale în favoarea exprimării preponderente a umanităţii lui[7]. Pentru a realiza această structură de a comuniunii cu Dumnezeu prin cea cu Hristos în Duhul Sfînt Ritualul Botezului recurge la instrumente simbolice diferite, cum ar fi obiecte cultice, apa, acţiuni/mişcări specifice. Toate acestea sînt însoţite însă permanent de textul liturgic, cu funcţie simbolică extrem de limpede: rugăciunea preotului şi a comunităţii se adresează lui Dumnezeu în cadrul comuniunii directe cu El, iar în apa sfinţită, în copilul botezat, să fie perceptibilă comuniunea indirectă cu El, în sensul că apa pentru care s-a făcut invocarea a fost realmente sfinţită, iar între Hristos şi copilul/omul care urmează să fie botezat s-a constituit o comuniune reală. În felul acesta textul folosit în cult apare ca suport esenţial al unei metarealităţi dinamice, care poartă pe de o parte amprentă celui/celei care primeşte botezul, pe cea a comunităţii din care face parte acesta/aceasta şi pe cea a Duhului Sfînt, care face posibilă prin lucrarea sa şi cea de

[7] Textul chenotic clasic este cel din Epistola către Filipeni a Sfîntului Pavel, cap. 2, v. 6-8, în care se vorbeşte despre Iisus Hristos: „Care, Dumnezeu fiind în chip, n-a socotit o ştirbire a fi El întocmai cu Dumnezeu, ci S-a deşertat pe Sine, chip de rob luînd, făcîndu-Se asemenea oamenilor, şi la înfăţişare aflîndu-Se ca un om, s-a smerit pe Sine, ascultător făcîndu-Se pînă la moarte, şi încă moarte pe cruce".

BDD-A19530 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:46 UTC)

a patra componentă a acestui ansamblu – comuniunea unui om anume, copil sau adult, după cum este cazul, cu Hristos cel chenotic, pliat întotdeauna pe realitatea duhovnicească a fiecărui om în parte.

Cea de a doua trimitere o facem la textul Sfintei Liturghii, în care apar într-o manieră şi mai explicită cele două orientări constitutive ale omului, spre Dumnezeu şi spre Lume, respectiv spre celălalt om, în cadrul unei realităţi simbolice articulate prin cuvînt, prin textul liturgic. În contextul de faţă, deosebirea dintre cele două situaţii constă în faptul că cea dintîi evidenţiază constituirea unei meta-realităţi cu ajutorul cuvîntului-simbol, pe cînd cea de a doua pune în lumină capacitatea acestuia de a susţine realitatea despre care vorbim. Un moment particular din cadrul Sfintei Liturghii, asupra căruia s-ar putea stărui, apare în contextul Vohodului Mic asociat Fericirilor, al citirii pericopelor şi al cuvîntului de învăţătură, al predicii, care formează o unitate şi prin care se descoperă cu limpezime modul în care realitatea divino-umană se constituie cu ajutorul cuvîntului şi a acţiunilor asociate lui: Domnul îşi începe lucrarea predicatorială pe Muntele Fericirilor (dinamica Vohodului în timp ce se cîntă Fericirile), propovăduieşte vreme de trei ani (pericopele evanghelice), adresîndu-se chenotic fiecărui om care a trăit de-a lungul istoriei (predica pentru cei care participă serviciul liturgic respectiv sau propovăduirea în iad, la care trimite invocarea liturgică: „În mormînt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu ...” din I Petru 3,19. Datorită unor inerente constrîngeri de spaţiu, ne oprim doar asupra unuia dintre aceste momente, şi anume asupra citirii pericopei evanghelice, respectiv a introducerii sale.

Atunci cînd la oficierea Sfintei Liturghii participă şi un diacon, se poate recurge la următorul dialogul între acesta şi preotul celebrant: „Binecuvintează Părinte pe binevestitorul Sfîntului (Apostol şi) Evanghelist ...”. În contextul textului religios interesează mai ales răspunsul preotului: „Dumnezeu, pentru rugăciunile Sfîntului (Apostol şi) Evanghelist X să-ţi dea ţie, celui ce binevesteşti, *cuvînt cu putere multă, spre plinirea Evangheliei iubitului său Fiu, a Domnului nostru Iisus Hristos*”. Diaconul acceptă în mod explicit cele enumerate în binecuvîntare, şi trece apoi la citirea pericopei. Remarcăm în primul rînd două nivele calitative ale textului liturgic. Pe de o parte, se înscrie de la bun început într-un plan referenţial preponderent intramundan, accesibil prin simplă lectură în orice cadru al vieţii curente. În această situaţie nu creează metarealitatea la care ne referim în mod constant, ci deschide doar perspectiva ei. Pe de alta, are capacitatea sau „puterea multă” de a institui această metarealitate. Există o evidentă deosebire între cuvîntul rostit de acelaşi diacon în afara şi în cadrul contextului liturgic, cel de-al doilea aparţine deja unei realităţi de alt ordin. Diferenţa la care ne referim nu se datorează unei acţiuni suplimentare a preotului sau diaconului, ci intervenţiei lui Dumnezeu, cel care iniţiază orice formă de comunicare şi care răspunde chemărilor omului. Rezultă cît se poate de clar că textul religios ca atare nu instituie *per se* o nouă realitate, însă are capacitatea de a o susţine în virtutea activării dublei sale relaţionări simbolice de către Dumnezeu.

BDD-A19530 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:46 UTC)

Observaţii finale

Închei aceste consideraţii referitoare la cuvîntul care configurează realitatea religioasă cu două observaţii care privesc cele trei tipuri de realitate pe care le-am abordat.

a) de la una la cealaltă se poate observa o intensificare nu doar a nivelului de polisemie ci şi de mister pe care îl presupune fiecare realitate în parte. Dacă în cadrul cotidianului cuvîntul instituie o realitate în mare măsură monovalentă, cel mult plurivalentă datorată unei polisemii transparente, în cea de a doua realitatea are un pronunţat caracter de mister, realizat tot cu ajutorul posibilităţilor de expresie ale textului. În sfîrşit, cea de a treia ne confruntă şi cu un alt tip de mister, datorat distanţei ontologice insurmontabile dintre sacru şi profan, dintre planul divinului şi al mundanului, respectiv umanului;

b) interesant este faptul că în cadrul celei de a treia realităţi acţionează nu doar „cuvîntul cu putere multă", ci şi celelalte două forme, integrate sinergetic în lucrarea harică, ceea ce pune şi mai mult în lumină esenţa simbolică a cuvîntului. Amintesc în acest context faptul că numeroase pericope evanghelice transmit informaţii univoce despre situaţii reale (evenimente din viaţa Mîntuitorului, cuvinte ale Sale), sau posibile (pilde) ceea ce ne introduce în primul nivel de realitate creat prin cuvînt. Ele conţin în acelaşi timp texte literare, psalmii, şi au în ele însele valenţe poetice care le transpun într-o zonă a misterului intramundan, echivalent cu cel de-al doilea tip de realitate la care ne-am referit. În felul acesta textul religios „cu putere multă" apare ca un fel de sinteză a tuturor valenţelor creatoare ale cuvîntului-simbol, fără ca în acest fel să se relativizeze într-un fel oarecare valoarea fiecărui nivel în parte.

c) o ultimă observaţie în legătură cu sensul pe care îl dă Berdiaev simbolului şi cel de-al treilea nivel de realitate despre care am vorbit. Reamintesc că pentru filosoful rus simbolul este elemenetul de legătură dintre realitatea primă, de natură spirituală şi ceea ce el numeşte „trupul lumii", adică lumea fenomenală cu toate componentele ei. Asimilînd această interpretare, de sorginte platoniciană, ţinem să evidenţiem însă că realitatea de tip liturgic, de pildă, şi nu numai ea, ci orice formă de concretizare directă sau indirectă a comuniunii constitutive dintre Dumnezeu şi om, are o legitimitate ontologică proprie, după cum am arătat în consideraţiile introductive aşezate la începutul acestor reflexii. Din această perspectivă vom interpreta opinia lui Berdiaev nu în sensul existenţei a două lumi conjugate cu ajutorul unui termen mediu – simbolul, indiferent de zona de realitate în care este localizat – ci a două realităţi distincte, în care simbolul nu are doar funcţia de a conferi sens celei de a doua, ci de a configura în mod efectiv, fiind el însuşi modificat tot mereu în acest proces. Cuvîntul liturgic, obiectele şi procesele liturgice au în ele însele o valoare, cea la care mi se pare că se referă Berdiaev. Aceasta este modificată însă în funcţie de traseul credinciosului care participă la realitatea liturgică, care suferă ea însăşi o modificare corespunzătoare. Arătam în contextul realităţii poetice că ea se modifică în funcţie de diferitele transformări

BDD-A19530 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:46 UTC)

prin care trece receptorul ei, chiar şi la nivelul unei singure zile. În acelaşi timp am arătat în anterioara observaţia că textul religios include principalele dimensiuni ale celui univoc şi ale celui polisemic. Prin extrapolare putem afirma că şi realităţii liturgice îi este proprie, pe e o parte, o stabilitate care uneşte toate generaţiile de credincioşi care participă la ea. Pe de altă parte, ea este mereu nouă, aşa încît, parafrazînd-ul pe Heraclit vom putea spune că nimeni nu participă de două ori la aceeaşi Sfînt Liturghie.

După cum s-a mai arătat, realitatea liturgică este constituită din numeroase elemente, cum ar fi cuvîntul, veşmintele şi culorile lor simbolice, diferitele dinamici liturgice. Toate acestea participă las cele două dinamici despre care s-a vorbit, la stabilitatea şi adaptabilitatea liturgică în funcţie de condiţia spirituală a celui care participă la procesul liturgic. Izolînd textul liturgic de celelalte elemente menţionate putem afirma că el instituie, pe de o parte, o realitate constant aceeaşi, iar pe de alta, că tot prin el sînt instituite metarealităţi al căror număr nu poate fi niciodată precizat, pentru că ar trebui introduse în evaluare anumite date imposibil de precizat (în mod special diferenţele pe care le prezintă orice credincios de la o Sfîntă Liturghie la alta). Cele spuse trebuie extinse la orice fel de text religios, cu rezultatul că, dacă existenţa religioasă este constitutivă pentru toţi oamenii, aşa cum s-a sugerat în primele paragrafe ale acestor reflexii, atunci realitatea instituită de textul religios într-o formă oarecare cunoaşte în acelaşi timp o unitate fundamentală şi infinite forme de concretizare individuală, care pot prezenta, la rîndul lor, şi elemente de unitate specifice unui anumit grup social sau unei anumite epoci.

Bibliografie

Berdiaev, Nikolai, *Spirit şi Libertate*, Editura Paideia, Bucureşti, 1996

Eco, Umberto, *Opera deschisă*, Editura Paralela 45, Bucureşti, 2006

Eliade, Mircea, *Sacrul şi profanul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995

Eliade, Mircea, *Aspecte ale mitului*, traducere de Paul G. Dinopol, Editura Univers, Bucureşti, 1978

Eliade, Mircea, *Eseuri*. *Mitul eternei reîntoarceri. Mituri, vise şi mistere*, traducere de Maria Ivănescu şi Cezar Ivănescu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971

Hugo Friedrich, *Structura liricii moderne de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă la mijlocul secolului al XX-lea*, traducere de Dieter Fuhrmann, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1969

Kot, Jan, *Shakespeare contemporanul nostru*, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1969

Lévi-Strauss, Claude, *Antropologie structurală*, Editura Politică – Idei contemporane, Bucureşti, 1978

BDD-A19530 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:46 UTC)